

Recenzja
pracy doktorskiej mgr inż. arch. Katarzyny Kosk
pod tytułem: Projektowanie partycypacyjne szansą na poprawę środowiska mieszkaniowego w
dobie globalizacji

1. Podstawy opracowania

Podstawę formalną opracowania recenzji stanowi pismo Prodziekana ds. Nauki Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej dr hab. inż. arch. Krystyny Solarek, prof. PW (pismo z dnia 01.03.2018 r., zlecenie nr 540010100343)

Podstawę merytoryczną stanowi przekazana praca doktorska wraz z aneksem.

2. Charakterystyka pracy

Opiniowana praca doktorska liczy w sumie 328 stron (w tym 24 strony aneksu). Zawiera 95 rysunków (w tym 15 w aneksie), 158 fotografii i 32 zestawienia tabelaryczne. Spis bibliografii liczy 153 publikacje i 62 powołania na strony internetowe. Ponadto praca zawiera streszczenie w języku polskim i angielskim.

Praca składa się z 4 rozdziałów. Pierwszy rozdział to obszernie wprowadzenie. Uzasadniono w nim wybór tematu oraz szerzej omówiono problematykę, będącą przedmiotem pracy. Przedstawiono także stan dotychczasowych badań, zwracając uwagę na interdyscyplinarny charakter zagadnienia, które obejmuje nie tylko architekturę i urbanistykę, ale także psychologię, socjologię, ekonomię i prawoznawstwo. Następnie zaprezentowano założenia, cele i tezy pracy oraz przyjętą metodę i zakres badań. Bardzo cennym dopełnieniem rozdziału jest omówienie podstawowych pojęć używanych w pracy. Rozdział ten świadczy o dużej wiedzy Autorki i swobodzie „poruszania się” w podjętej tematyce, zważywszy na mnogość terminów i niespójność ich używania w różnych krajach. Rozdział kończy się prezentacją przyjętej struktury pracy.

Drugi rozdział, nazwany przez Autorkę analizą wstępną odnosi się do dwóch zagadnień: wpływu globalizacji na architekturę mieszkaniową i związku tej architektury z możliwościami powstawania więzi społecznych oraz projektowania partycypacyjnego. Rozdział ten zawiera badania Autorki, na podstawie których definiuje ona kryteria oceny analizowanych w dalszej części pracy przykładów. Wyodrębniono w nim także przyczyny powstawania inicjatyw projektowania partycypacyjnego. Stanowi to podstawę dla dalszych działań analitycznych

Rozdział trzeci (zatytułowany jako „Analiza zasadnicza”), najbardziej obszerny, zawiera analizę 14 przykładów budynków wielorodzinnych wzniesionych z wykorzystaniem projektowania partycypacyjnego. Zgodnie z zakreślonym we wprowadzeniu zakresem badań, przykłady reprezentują cztery obszary: Berlin, Wiedeń, miasta holenderskie i polskie. Jest to zasadniczy element własnych badań Autorki. Rozdział zakończony jest syntezą przeprowadzonej analizy.

Ostatni, czwarty rozdział zawiera podsumowanie i wnioski z pracy. Są one w całości związane z poprzednimi rozdziałami. Autorka wykazała w nim zasadność tez.

3. Ocena merytoryczna pracy

3.1. Ocena doboru tematu pracy

Praca dotyczy sposobu kształtowania środowiska mieszkaniowego, a w szczególności wykształcającej się dopiero i mało rozpowszechnionej metody projektowania z udziałem przyszłych użytkowników, czyli projektowania partycypacyjnego. Dobór tematu uważam za szczególnie ważny i aktualny wobec wyraźnego w Polsce kryzysu jakości budownictwa mieszkaniowego wielorodzinnego. Logika działania deweloperów skupionych przede wszystkim na zysku, jaki można osiągnąć z każdego metra kwadratowego działki, wydaje się być obecnie głównym impulsem kształtującym architekturę budynków wielorodzinnych. Nie sprzyja to myśleniu o tych mniej uchwytnych niż ekonomiczne wyznacznikach jakości przestrzeni, takich jak jakość architektoniczno-urbanistyczna, komfort mikroklimatyczny czy możliwość tworzenia się omawianych przez Autorkę więzi społecznych i tożsamości miejsc. Wypracowanie innych metod projektowania budynków mieszkalnych, uwzględniających właśnie te trudniejsze do uchwycenia, podlegające indywidualnej ocenie kryteria, wydaje się być szczególnie ważne i potrzebne.

O ważności i aktualności tematyki pracy świadczą też publikacje na podobne tematy, wypowiedzi środowiska architektów, czy zaangażowanych w to zagadnienie społeczników, a także pierwsze, nieśmiało jeszcze próby stosowania elementów projektowania partycypacyjnego w realizacjach polskich. Świadczy to o zapotrzebowaniu na rozwijanie wiedzy na ten temat i analizę doświadczeń, jakie mają w tym zakresie inne, pionierskie kraje.

3.2. Teza pracy

W pracy sformułowano jedną tezę główną i dwie szczegółowe. Teza główna („Projektowanie partycypacyjne jest szansą na poprawę jakości środowiska w dobie globalizacji”) ma ogólny charakter. Pewne doprecyzowanie zawierają tezy szczegółowe, z których wynika, że zakres poprawy jakości dotyczy „wyrazu architektury”, „jej indywidualnego charakteru” oraz możliwości „identyfikacji mieszkańców z miejscem ich zamieszkania”. Możliwe byłoby zawarcie tych myśli w jednej tezie, co uprościłoby jej konstrukcję. Elementy tezy są przekonująco przez Autorkę wyjaśnione.

Postawioną tezę można uznać za oczywistą i zastanawiać się dlaczego Autorka nie postawiła śmielszych, bardziej sprecyzowanych stwierdzeń. Tym bardziej, że pojawiają się takie we wnioskach. Zważywszy jednak na liczbę analizowanych przykładów (14), to nie stanowią one dość licznej grupy by móc bezdyskusyjnie udowodnić bardziej precyzyjną tezę.

3.3. Najważniejsze elementy wartości naukowej pracy

Najważniejsze elementy wartości naukowej opiniowanej pracy to:

- Zebranie i usystematyzowanie dotychczasowych doświadczeń i wiedzy związanych z projektowaniem partycypacyjnym, w tym szczególnie zdefiniowanie pojęć, których rozumienie jest utrudnione ze względu na różnice językowe i prawodawcze w krajach objętych zakresem pracy.
- Próba wyodrębnienia kluczowych elementów architektoniczno-urbanistycznych, które wpływają na możliwości wytworzenia więzi sąsiedzkich (na podstawie analizy znaczących w tym zakresie projektów XX wiecznych oraz prac teoretycznych).
- Zdefiniowanie różnych celów podejmowania drogi projektowania partycypacyjnego (na podstawie analizy projektów realizowanych w XX wieku na obszarze objętym zakresem pracy).
- Precyzyjne i trafne określenie zakresu badań, zarówno co do czasu, jak i obszaru (wybrane miasta Holandii, Wiedeń i Berlin ze względu na bogate doświadczenie i bliskość kulturową Polsce, Polska ze względu na możliwość porównania i szansę wdrażania sprawdzonych metod).
- Dobór przykładów poddanych analizie i konsekwencja jej realizacji.
- Zawarcie w części analitycznej informacji dotyczących narzędzi administracyjnych i prawnych związanych z projektowaniem poszczególnych budynków. (Nie zostało to określone jako cel pracy, stworzyło jednak dający wiele do myślenia obraz. Narzędzia tego rodzaju warunkują zaistnienie szansy dla projektowania partycypacyjnego. Ich wypracowywanie powinno być ważnym celem dla polityki mieszkaniowej w Polsce).
- Różnorodność obserwacji i wniosków dających pogląd np. na to, czym różni się projektowanie partycypacyjne od „tradycyjnego”, jakich dodatkowych umiejętności wymaga od architekta, w jaki sposób dowartościowuje kompetencje społeczne wszystkich uczestników procesu.
- Krytyczna refleksja dotycząca pracy umieszczona w końcowej części, dotycząca wniosków na temat możliwości udoskonalenia przyjętej metody.

3.4. Część badawcza pracy

Zasadniczą częścią badawczą pracy jest analiza zawarta w rozdziale 3. Kryteria tej analizy są efektem autorskiej metody Doktorantki. Słuszna wydaje się końcowa samokrytyczna refleksja Autorki o możliwości zmniejszenia liczby kryteriów ewaluacyjnych przyjętych do analizy (Autorka przyjęła 10 kryteriów) i scalenia trzech szczegółowych kryteriów w jeden bardziej ogólny.

Pewnym brakiem jest jednak pominięcie aspektu wielkościowego zewnętrznej przestrzeni społecznej (Doktorantka uwzględniła kwestie dostępu do niej, warunków nasłonecznienia,

wykluczenia ruchu kołowego i sposobu połączenia tej przestrzeni ze strefa publiczną). Wskazane byłoby także rozróżnienie typów zabudowy na układy typowo zamknięte – kwartałowe, oraz półotwarte i otwarte. Pozwoliłoby to rozstrzygnąć czy istnieje wyższość (w zakresie badanym przez Autorkę) jednych typów nad innymi.

Zebrany materiał badawczy można byłoby także przeanalizować pod względem możliwości obserwacji przez użytkowników zewnętrznej przestrzeni sąsiedzkiej w wnętrza domu. Interesujące byłby wyodrębnienie charakterystycznych miejsc, z których jest wgląd na życie toczące się na zewnątrz np. kuchnia, pokój dzienny czy strefa komunikacji między mieszkaniami.

Zastanawia także, czy słuszne jest przyjęte w pracy założenie, że zróżnicowanie wielkości mieszkań oznacza zróżnicowanie wiekowe mieszkańców z uwzględnieniem osób starszych. Niewielkie mieszkania mogą zamieszkiwać osoby samotne w każdym wieku (tzw. „młodzi dorośli”, „single” lub seniorzy). Ukierunkowanie osiedli na osoby starsze wymagałoby prawdopodobnie także innych elementów.

Dobór przykładów jest trafny. Ich liczba mogłaby być większa, co pozwoliłoby stawiać śmielsze tezy. Jednak zważywszy na wieloaspektowość i dokładność metody analizowania, zwiększenie liczby przypadków byłoby kłopotliwe i zbyt czasochłonne. Zwraca uwagę niezwykle rzetelność zbierania i porządkowania informacji. Są one wynikiem wizji lokalnej, własnych obserwacji, bezpośrednich rozmów i korespondencji mailowej z osobami zaangażowanymi w proces projektowania omawianych budynków. Widoczne jest celowe, metodyczne i konsekwentne działanie badawcze, co uważam za cenną wartość naukową pracy. Badania zostały właściwie, syntetycznie podsumowane, stanowiąc tym samym dobrą podstawę dla wyprowadzenia wniosków.

4. Uwagi krytyczne

Podczas czytania pracy – oprócz podanych w punkcie 3.4 – nasunęły się następujące uwagi:

- a) Praca jest bardzo obszerna. Bardziej syntetyczne ujęcie lub pominięcie pewnych treści posłużyłoby czytelności pracy. Przykładem fragmentu, który wydaje się być zbędny jest część rozdziału 2.3.1 poświęcona „badaniom języka i znaków w architekturze”.
- b) Słusznym byłoby rozdzielenie rozdziału drugiego na dwie części, zaproponowana liczba rozdziałów (4 łącznie ze wprowadzeniem i wnioskami) wydaje się za mało różnicować pracę.
- c) W przypisie 3 na stronie 9 pojawia się stwierdzenie, że projektowanie zintegrowane można nazwać również projektowaniem partycypacyjnym. Nie jest to prawdą. Należałoby usunąć ten przypis, tym bardziej, że sama Doktorantka, dodaje w nim, że „to drugie jest węższym pojęciem”.
- d) Autorka nie odniosła się szerzej do aspektu lokalizacyjnego badanej architektury. Na przykład w rozdziale 2.1.1, w którym opisuje problem zanikania lokalnej tożsamości i kontaktów

społecznych nasuwają się pytania czy problem ten jest jednakowy dla małych i dużych miast, czy wielkość miasta i położenie budynków względem centrum odgrywa tu rolę. Cenne byłoby odniesienie tego także do analizowanych przykładów.

- e) W rozdziale 2.2.1 „Przegląd projektów architektoniczno-urbanistycznych” Autorka zamieszcza schematy rzutów zabudowy, której analiza służy jako podstawa do wyodrębnienia kryteriów ewaluacyjnych. Brakiem jest pominięcie trzeciego wymiaru (np. uzupełnienie rzutów przekrojami lub model trójwymiarowy, który dałby pełny pogląd na uwarunkowania przestrzenne i proporcje analizowanej zabudowy.
- f) Trudno się zgodzić z interpretacją Doktorantki na temat kwartału zabudowy w kolonii IV Warszawskiej Spółdzielni Mieszkaniowej Żoliborz Centralny projektu Brukalskich (str. 48). Autorka nazywa go otwartym, jako że znajdują się w nim dwa przejścia. Fakt wprowadzonych 2 przejść nie czyni go otwartym. Za takie uznać można osiedle WSM Rakowiec, czy osiedle Żeromskiego, które Doktorantka omawia w dalszym toku wywodu.
- g) Pewien niedosyt pozostawia część dotycząca zakresu obszaru dalszych badań naukowych nad podjętym zagadnieniem. Doktorantka pisze, że powinny one dotyczyć dziedzin prawoznawstwa i polityki. Tymczasem należałoby z pewnością kontynuować badania w zakresie architektury, a nawet możliwe byłoby ich pogłębienie na bazie zebranych przez Doktorantkę materiałów. Brakuje wniosków na temat kierunków tego rodzaju badań.

5. Ocena strony formalnej pracy

Poziom formalny pracy można ocenić wysoko. Jest bardzo starannie zredagowana, prawidłowo opatrzona przypisami. Układ pracy z wyjątkiem uwag zapisanych w punkcie 4, jest poprawny. Zwraca uwagę bardzo rzetelne, konsekwentne opracowanie graficzne analizowanych przykładów. Duża część fotografii jest autorstwa Doktorantki, są więc celowo kadrowane i pokazują istotę problemu. Wszystkie ilustracje graficzne są na wysokim poziomie, podobnie jak język pracy. Jest on wartki i bardzo dobry w odbiorze, a jednocześnie, poza nielicznymi wyjątkami, konsekwentny, przemyślany, precyzyjny. Pewnym dysonansem są powtórzenia fragmentów tekstu zastosowane w podsumowaniach rozdziałów. Zastosowano je jednak w niewielkim zakresie.

6. Wnioski końcowe

W opiniowanej pracy doktorskiej rozwiązano postawione zadanie naukowe. Autorka, pomimo interdyscyplinarnego charakteru tematu, właściwie określiła cel pracy i metody jego realizacji by pozostały w zakresie kompetencji architekta.

Postawiona teza została udowodniona, a wnioski są sformułowane prawidłowo. Zrealizowane zostały jednoznacznie sformułowane cele pracy. Autorka rzetelnie wywiązała się z zadania

badawczego, kompletując bogaty materiał i właściwie go opracowując. Wykazała się umiejętnością organizowania i prowadzenia badań naukowych, a także logicznym wnioskowaniem.

Uporządkowanie dotychczasowej wiedzy w zakresie projektowania partycypacyjnego, metodyka pracy i płynące z niej wnioski mają walory naukowe i poznawcze, jak również praktyczne. Mogą zostać wykorzystane jako podbudowanie działań projektowych w polskim środowisku architektonicznym, a także stanowić cenną inspirację dla innych uczestników procesów inwestycyjnych związanych z budownictwem mieszkaniowym w Polsce, np. deweloperów, urzędników, czy wreszcie obywateli skłonnych do podjęcia samodzielnych inicjatyw budowlanych. Praca pokazuje inną drogę dla polskiego budownictwa mieszkaniowego niż ta powszechnie w znana, a pozostawiająca wiele do życzenia. Wydaje się właściwe by wydać tę pracę drukiem i rozpowszechnić w środowisku związanym z budownictwem mieszkaniowym.

Praca zawiera kilka mankamentów, jednak nie obniżają one znacznie jej jakości merytorycznej. Biorąc pod uwagę podane wyżej informacje uważam, że przedłożona przez **mgr inż. arch. Katarzynę Kosk** praca doktorska pt. „Projektowanie partycypacyjne szansą na poprawę środowiska mieszkaniowego w dobie globalizacji” stanowi twórczy wkład do nauki w dyscyplinie *architektura i urbanistyka* oraz spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim, określone w Ustawie z dnia 14 marca 2003 roku (Dziennik Ustaw RP Nr 65), z późniejszymi zmianami, o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki. Stawiam zatem wniosek o dopuszczenie rozprawy do publicznej dyskusji.

Katarzyna Ziobus-Jung